

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства

Навчально-науковий інститут № 1

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

**з навчальної дисципліни «Заходи забезпечення кримінального
провадження»**

**вибіркових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

081 Право (Поліцейські)

081 Law (Police Officers)

за темою: «Запобіжні заходи»

Кам'янець-Подільський 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства навчально-наукового інституту № 1 (*протокол від 07.08.2024 № 11*).

Розробники:

1. Професор кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства ННІ № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент Мартовицька Олена Василівна.
2. Старший викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства ННІ № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ Горбунова Катерина Вікторівна.

Рецензенти:

1. Професор кафедри кримінального процесу ФП ФОДР НПУ Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Рогальська Вікторія Вікторівна.
2. Завідувач кафедри кримінального права і кримінології ННІ № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Орлов Юрій Володимирович.

План лекції

1. Поняття та види запобіжних заходів
2. Мета та підстави застосування запобіжних заходів
3. Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів
4. Види запобіжних заходів та порядок їх застосування

Рекомендована література

Основна:

1. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях: навч. посіб. / С. Є. Абламський, Г. І. Глобенко, В. В. Романюк та ін.; за заг. ред. Т. Г. Фоміної; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2021. 300 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2cd94b2a-37dc-474c-bd8f-dbc600ec7de0/content>
2. Кримінальний процес: підручник / О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.М. Трофименко та ін.; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. - Харків: Право, 2018. - 584 с.
3. Кримінальний процес : підручник / Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.П. Письменний та ін.; за ред.: Д.П. Письменний, Л.Д. Удалова, М.А. Погорецький, С.С. Чернявський; Нац. акад. внутр. справ. Київ : «Центр учбової літератури», 2022. 780 с.
4. Кримінальний процес: підручник /кер. авт.кол. В.М. Федченко. У 2-х ч. Ч. 1. Досудове провадження. Дніпро : ДДУВС, 2022. 544с.

Додаткова:

5. Беднарська, В.М. Судове провадження в кримінальному процесі : навч. посіб. / В.М. Беднарська; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєверодонецьк : ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2019. 168 с.
6. Взаємодія учасників кримінального провадження під час досудового розслідування: правові аспекти та основні форми: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 3-тє вид., доп. і перероб. Харків: ХНУВС, 2024. 208 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/21084>
7. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків. 2023. 82 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/366684199_Glovuk_I_Droz dov_O_Teteratnik_G_Fomina_T_Rogalska_V_Zavtur_V_Osoblivij_rezim_dosudovo go_rozsliduvanna_sudovogo_rozgladu_v_umovah_voennogo_stanu_naukovo-prakti cnij_komentar_Rozdilu_IX-1_Kriminalnogo_pr

8. Досудове розслідування : навч. посіб. / Р.І. Благута, А.-М.Ю. Ангеленюк, Ю.В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Ю.А. Комісарчук, А.Я. Хитри; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Львів : ЛьвДУВС, 2019. - 599 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3500/3/%d0%94%d0%be%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%a0%d0%be%d0%b7%d1%81%d0%bb%d1%96%d0%b4_11-04-2019%20.pdf

9. Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Вінниця: ХНУВС, 2024. 662 с. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10997257>.

10. Мартовицька О.В. Теоретичні та прикладні проблеми інституту професійної правничої допомоги у кримінальному процесі України: монографія. Харків, 2020. 478 с.

11. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина: Пашковський М.І., Крапивін Є.О, Яворська В.В., та ін. - Київ, 2023. - 110 с.

12. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування: Пашковський М.І., Крапивін Є.О, Яворська В.В., та ін.- Київ, 2023. - 106 с.

13. Фоміна Т.Г. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики: монографія. Харків: Панов, 2020. 576 с.

14. «Handbook on firearms for border guards and customs. European Border and Coast Guard Agency - Frontex, 2022. Plac Europejski 6, 00-844 Warsaw, Poland. p. 398.»

15. Yukhno A., Hlobenko H., Fomina T., Denysova A., Rudoi K. Problems of ensuring and implementing the rights of mentally disturbed people within criminal proceedings of Ukraine (2019) Georgian Medical News, (286), pp. 90-96. URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0.85062421356 &origin=resultslist&sort=plf-f>.

Інформаційні ресурси

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
3. Кримінальний кодекс України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 липня 2012 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
7. Про безоплатну правову допомогу Закон України від 2 червня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

8. Про національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
9. Офіційний вебпортал парламенту України «Законодавство України» URL: <http://zakon.rada.gov.ua> .
10. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України URL: <http://www.minjust.gov.ua>
11. Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України URL: <http://mvs.gov.ua>
12. Офіційний веб-сайт Національної поліції URL: <https://www.npu.gov.ua>
13. Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора URL: <http://www.gr.gov.ua>
14. Офіційний веб портал судової влади в Україні URL: <https://court.gov.ua>
15. Офіційний веб-сайт Верховного Суду України URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme>
16. Єдиний реєстр судових рішень в Україні URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>
17. Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9329
18. Практика ЄСПЛ. Український аспект URL: <https://www.echr.com.ua/rishennia-espl>
19. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі URL: <http://eurocourt.in.ua/GetArticlesByCategory.asp?CategoryId=2>
20. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського URL: <http://www.nbuv.gov.ua>
21. Наукова бібліотека Харківського національного університету внутрішніх справ URL: <http://lib.univd.edu.ua>
22. Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого URL: <http://nlu.org.ua>

Текст лекції

1. Поняття та види запобіжних заходів

Система запобіжних заходів, підстави та порядок їх застосування регулюються главою 18 розділу II КПК України. Поняття запобіжних заходів у КПК України не міститься. В процесуальній літературі дана дефініція визначається по-різному.

Запобіжні заходи – це різновид заходів забезпечення кримінального провадження правообмежувального та примусового характеру, які застосовуються слідчим суддею, судом за наявності достатніх підстав щодо підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію).

Запобіжні заходи є найбільш суворим видом кримінального процесуального примусу і застосовуються для забезпечення успішного здійснення досудового провадження та судового розгляду кримінальних правопорушень.

Ознаки запобіжних заходів:

- 1) мають примусовий, правообмежувальний, превентивний характер;
- 2) застосовуються на стадії досудового розслідування – слідчим суддею, судом, за винятком випадків, зазначених Розділом IX-1 КПК України, під час судового провадження – судом;
- 3) характеризуються підставою та метою, визначеною у ст. 177 КПК України;
- 4) можуть бути застосовані до певних учасників: підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію).

Така ознака запобіжних заходів, як примусовість, означає, що вони застосовуються незалежно від волі та бажання особи. Правообмеження проявляється у фізичному чи моральному впливі на особу або пов'язане з майновими зобов'язаннями. Превентивність запобіжних заходів означає те, що вони спрямовані на створення умов для ефективної кримінальної процесуальної діяльності та перешкоджають здійсненню підозрюваним, обвинуваченим незаконних дій щодо протидії досудовому розслідуванню та судовому розгляду.

Система запобіжних заходів.

Загальними запобіжними заходами є:

- 1) особисте зобов'язання;
- 2) особиста порука;
- 3) застава;
- 4) домашній арешт;
- 5) тримання під вартою;
- 6) затримання особи як тимчасовий запобіжний захід.

Спеціальними запобіжними заходами є:

- 1) передання неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд;
- 2) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;
- 3) поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку;
- 4) тимчасовий арешт;
- 5) екстрадиційний арешт.

Залежно від поширеності дії на суб'єктів, щодо яких можливе застосування запобіжних заходів, вони поділяються на загальні та спеціальні. Загальні запобіжні заходи можуть бути застосовані до всіх підозрюваних, обвинувачених, засуджених, процесуальний статус яких не обумовлений певними особливостями. Вони визначені у ст. 176 КПК України. Спеціальні

запобіжні заходи застосовуються до певних категорій осіб, статус яких обумовлено віком, психічним станом або пов'язано з екстрадицією (ст. 493, 508, 583, 584 КПК України).

За ступенем обмеження прав особи запобіжні заходи поділяються на ізоляційні та неізоляційні. До ізоляційних слід віднести домашній арешт; тримання під вартою; затримання; поміщення до закладу з надання психіатричної допомоги в умовах, що виключають її небезпечну поведінку; тимчасовий арешт; екстрадиційний арешт. До неізоляційних – особисте зобов'язання; особисту поруку; заставу; передання під нагляд; передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом.

2. Мета та підстави застосування запобіжних заходів

Метою застосування запобіжного заходу згідно ч. 1 ст. 177 КПК України є: забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків; запобігання спробам можливої неправомірної поведінки підозрюваного, обвинуваченого під час кримінального провадження.

Неправомірною поведінкою в загальному розумінні визнаються дії особи, пов'язані з порушення норм права під час кримінального провадження. Така поведінка може полягати у:

- а) переховуванні від органів досудового розслідування та/або суду;
- б) знищенні, переховуванні або спотворенні будь-якої із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- в) незаконному впливі на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- г) перешкодженні кримінальному провадженню іншим чином;

г) вчиненні іншого кримінального правопорушення чи продовженні кримінального правопорушення, у якому особа підозрюється, обвинувачується.

Підстави застосування запобіжного заходу визначено у ч. 2 ст. 177 КПК України. Формулювання, яке міститься в КПК України, свідчить про необхідність встановлення одразу двох підстав для застосування запобіжних заходів, а саме:

1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення (тобто наявність доказів про вчинення особою кримінального правопорушення, що відображена у повідомленні про підозру).

2) наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України (тобто наявність даних про те, що особа може переховуватися від органів досудового розслідування, суду, перешкоджати кримінальному провадженню та ін.). Складність при доведенні наявності ризиків зумовлена їх прогностичним характером, оскільки мова йде про можливу, імовірну негативну поведінку особи в майбутньому.

Обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу визначено у ст. 178 КПК України. Дані обставини враховуються слідчим суддею, судом у сукупності. Такими обставинами, зокрема, є:

1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення (слідчий суддя, суд встановлює, чи достатньо або недостатньо доказів, наданих стороною обвинувачення, щоб вважати, що особа вчинила кримінальне правопорушення);

2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується (до уваги береться санкція статті КК України. Неприпустимо вважати, що

тяжкість покарання є основною та єдиною обставиною, яка враховується при обранні запобіжного заходу);

3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого (враховується, чи є підозрюваний, обвинувачений неповнолітнім або особою похилого віку, чи страждає на хронічну, невиліковну хворобу, чи потребує лікування);

4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців (повинні бути враховані відомості про сімейний стан особи, про наявність неповнолітніх дітей, дані, що характеризують особу за місцем проживання, відомості про зв'язки з антигромадськими і кримінальними елементами, представниками злочинних груп чи організацій);

5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання (необхідно з'ясувати наявність місця роботи або інших засобів для існування, що приносять дохід, а також навчання, його форма (денна, заочна);

6) репутація підозрюваного, обвинуваченого (оцінюються надані характеристики підозрюваному, обвинуваченому з місця роботи, навчання, проживання; дані, що свідчать про перебування підозрюваного, обвинуваченого на обліку в наркологічному, психоневрологічному диспансері тощо);

7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого (встановлюється наявність належного особі нерухомого майна в місці проживання та інших місцевостях, транспортних засобів, грошових банківських вкладів, їх розмір);

8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого (враховується не знята та не погашена судимість, а також строк відбування покарання в місцях позбавлення волі, час перебування на волі після звільнення) та інші обставини, визначені у п.п. 9-12 ч. 1 ст. 178 КПК України.

Слідчий суддя, суд при застосуванні запобіжного заходу можуть оцінювати й інші обставини, що враховуються як окремо, так і в сукупності. Зокрема такими обставинами можуть бути: сприяння розкриттю злочину;

співпраця між підозрюваним, обвинуваченим та прокурором у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою; відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому тощо.

3. Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів

Порядок застосування запобіжних заходів диференційовано залежно від стадії кримінального провадження. Під час досудового розслідування запобіжні заходи застосовуються слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора. Під час судового провадження запобіжні заходи застосовуються судом за клопотанням прокурора (ч. 4 ст. 176 КПК України). Із цього правила є виключення: затримання як тимчасовий запобіжний захід здійснюється відповідно до положень ст.ст. 191, 207, 208, 582 КПК України.

Загальний порядок застосування запобіжних заходів включає такі етапи:

1) складання слідчим, прокурором клопотання про застосування запобіжного заходу. Вимоги щодо змісту цього клопотання передбачено у ст. 184 КПК України. Зокрема, слідчий, прокурор повинен, по-перше, навести докази, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення; по-друге, обґрунтувати ризики, які дають підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений може перешкоджати будь яким чином здійсненню кримінального провадження або вчинити інше кримінальне правопорушення (ці ризики повинні бути підтверджені матеріалами кримінального провадження); по-третє, обґрунтувати необхідність застосування певного виду запобіжного заходу та довести, що застосування більш м'яких запобіжних заходів не забезпечать належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого.

Застосування запобіжного заходу до кожної особи потребує внесення окремого клопотання навіть у тих випадках, коли злочин вчинено у співучасті.

2) погодження клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу з прокурором (п. 5 ч. 2 ст. 40 КПК України). Даний етап відбувається лише на стадії досудового розслідування, оскільки у випадку складання клопотання прокурором на стадії судового розгляду його погодження не вимагається. За відсутності згоди прокурора, слідчий не може звертатися з клопотанням про застосування запобіжного заходу до слідчого судді.

3) надання підозрюваному, обвинуваченому копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання (ч. 2 ст. 184 КПК України). Дана законодавча вимога встановлена з метою забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, оскільки останній отримує можливість ознайомитися зі змістом клопотання та підготуватися належним чином до його судового розгляду.

4) подання клопотання про застосування запобіжного заходу до місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду клопотання про застосування запобіжного заходу подається до Вищого антикорупційного суду (ч. 1 ст. 184 КПК України).

5) здійснення слідчим суддею, судом дій щодо забезпечення прибуття особи для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (ст. 187 КПК України). Отримавши клопотання про застосування запобіжного заходу, слідчий суддя, суд призначає дату судового засідання та здійснює судовий виклик підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі. У випадку неприбуття особи за судовим викликом слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про привід або ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу (ч. 3 ст. 187 КПК України).

6) розгляд слідчим суддею, судом клопотання про застосування запобіжного заходу. Таке клопотання розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше 72 годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі. Під час розгляду клопотання обов'язковою є участь прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, за виключенням коли підозрюваного, обвинуваченого оголошено у міжнародний розшук. Предметом судового розгляду клопотання є виключно обставини, які стосуються вирішення питання про застосування запобіжного заходу.

7) постановлення слідчим суддею, судом ухвали. У результаті розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, слідчий суддя, суд може прийняти одне з таких рішень: а) ухвалу про застосування запобіжного заходу; б) ухвалу про відмову в застосуванні запобіжного заходу; в) ухвалу про застосування більш м'якого запобіжного заходу, ніж той, який зазначений у клопотанні (ч.ч. 2-5 ст. 194 КПК України). Вимоги до ухвали про застосування запобіжного заходу встановлено у ст. 196 КПК України.

8) оголошення та негайне вручення підозрюваному, обвинуваченому копії ухвали про застосування запобіжного заходу (ч. 5 ст. 196 КПК України). Дана законодавча вимога встановлена з метою забезпечення можливості ознайомити підозрюваного, обвинуваченого зі змістом судового рішення та за необхідності належним чином обґрунтувати апеляційну скаргу на нього

Під час кримінального провадження обставини, що враховувалися при застосуванні запобіжного заходу, можуть змінитися. У таких випадках запобіжний захід може бути змінений на інший.

Зміна запобіжного заходу – це етап процесу застосування запобіжного заходу, пов'язаний із прийняттям судового рішення про скасування попереднього виду запобіжного заходу та обрання нового виду запобіжного заходу. Обставинами, які можуть свідчити про необхідність зміни запобіжного заходу, є ті, що: 1) виникли після прийняття попереднього

рішення про застосування запобіжного заходу; 2) існували під час прийняття попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати.

Ініціювати зміну запобіжного заходу має право:

- 1) прокурор, слідчий за погодженням з прокурором (ст. 200 КПК України);
- 2) підозрюваний, обвинувачений, його захисник (ст. 201 КПК України);
- 3) учасники судового провадження (ч. 3 ст. 315 КПК України).

За результатами розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу слідчий суддя, суд виносить ухвалу про зміну запобіжного заходу або ухвалу про відмову у зміні запобіжного заходу.

Припинення дії запобіжного заходу – це кінцевий етап процесу застосування запобіжного заходу. Відповідно до ст. 203 КПК України підставами для негайного припинення дії запобіжних заходів є: 1) закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу; 2) ухвалення виправдувального вироку; 3) закриття кримінального провадження.

4. Види запобіжних заходів та порядок їх застосування.

Особисте зобов'язання (ст. 179 КПК України) – це найбільш м'який запобіжний захід. Його суть полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України. Такими обов'язками є: 1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому особа зареєстрована, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; 7) докласти зусиль до

пошуку роботи або до навчання; 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; 9) носити електронний засіб контролю.

Підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки. У такому випадку доцільним буде складання протоколу про роз'яснення обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України. Крім того, підозрюваному, обвинуваченому роз'яснюється, що невиконання обов'язків може спричинити: 1) застосування більш жорсткого запобіжного заходу; 2) накладення грошового стягнення (ч. 2 ст. 179 КПК України). Контроль за виконанням особистого зобов'язання здійснює слідчий (під час досудового розслідування), або прокурор (під час судового провадження). Ухвала слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання оскарженню не підлягає.

Строк застосування особистого зобов'язання в КПК України прямо не передбачено. Разом із тим, особисте зобов'язання полягає в покладенні на підозрюваного, обвинуваченого певних обов'язків, строк яких становить 2 місяці (ч. 6 ст. 194 КПК України). У разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора.

Особиста порука – це запобіжний захід, який полягає у наданні поручителями письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд (ст. 180 КПК України). Особиста порука в системі запобіжних заходів поставлена законодавцем на друге місце. Це означає, що цей захід є більш суворим порівняно з особистим зобов'язанням. Разом із тим особиста порука, як і особисте зобов'язання відноситься до тієї категорії запобіжних заходів, під час застосування яких використовується моральний (психічний) метод впливу на поведінку підозрюваного, обвинуваченого. Однак під час застосування особистої поруки вплив здійснює не лише

слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, а й поручитель. Натомість, якщо вплив із боку особи, яка здійснює кримінальне провадження, має державний характер, то з боку поручителя вплив забезпечується силою авторитету родинних або дружніх відносин. Тобто ступінь примусу при застосуванні особистої поруки є більшим, ніж той, який відбувається при обранні особистого зобов'язання, оскільки методи впливу на підозрюваного, обвинуваченого стають більш різноманітними. Під час застосування особистої поруки на підозрюваного, обвинуваченого можуть бути покладені обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України.

Застосування особистої поруки зумовлює наявність поручителів. Поручителями можуть бути особи, які заслуговують на довіру або особливу довіру слідчого судді, суду. Довіра та особлива довіра, по-перше, полягають в усвідомленні слідчого судді, суду того факту, що поручитель зможе сприяти досягненню мети запобіжного заходу та виконанню підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків; по-друге, ґрунтуються на особливих моральних якостях поручителя, його авторитеті. Особлива довіра до поручителя може бути підкріплена його соціальним статусом, характером чи родом занять. Кількість поручителів повинна бути не менше двох. У разі, якщо особа заслуговує на особливу довіру, то поручитель може бути один. Участь поручителів у кримінальному провадженні є добровільною. Добровільність прийняття на себе обов'язків поручителя обумовлює право відмови від поручительства до виникнення підстав, які тягнуть за собою передбачену законом відповідальність (ч. 4 ст. 180 КПК України). У разі невиконання поручителем взятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення. Контроль за виконанням особистої поруки здійснює слідчий (під час досудового розслідування), або прокурор (під час судового провадження). Ухвала слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки оскарженню не підлягає.

Строк застосування особистої поруки в КПК України прямо не передбачено. Разом із тим, під час її обрання на підозрюваного,

обвинуваченого можуть покладатися певні обов'язки, строк яких становить 2 місяці. У разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора.

Застава – це запобіжний захід, який полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків (ч. 1 ст. 182 КПК України). Сутність застави виражається в застосуванні економічних механізмів утримання підозрюваного, обвинуваченого від неналежної поведінки та виконання покладених на нього зобов'язань. У процесі застосування застави державний примус полягає в існуванні реальної загрози втрати підозрюваним, обвинуваченим чи заставодавцем коштів, якщо підозрюваний, обвинувачений не виконає покладені на нього обов'язки.

Предмет застави становить лише грошову одиницю України (гривню). Тобто гроші в іноземній валюті, цінні папери, автомобілі, будинки, квартири, земельні ділянки, дачі не можуть бути внесені як застава.

Застава може бути внесена:

- підозрюваним, обвинуваченим,
- заставодавцем (фізичною або юридичною особою).

Розмір застави визначається з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу. Розмір застави визначається у межах, передбачених ч. 5 ст. 182 КПК, та залежить від виду кримінального правопорушення, в якому підозрюється, обвинувачується особа.

Застава у кримінальному провадженні може застосовуватись як самостійний запобіжний захід або як альтернатива триманню під вартою. Відповідно існує й різний порядок застосування даного заходу.

Застава як самостійний запобіжний захід застосовується у такому порядку: 1) звернення слідчого, прокурора до слідчого судді, суду з клопотанням про застосування застави; 2) розгляд слідчим суддею, судом клопотання про застосування застави, під час якого, зокрема, визначається розмір застави, суб'єкт внесення застави, перелік обов'язків, які покладаються на підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу; 3) постановлення слідчим суддею, судом ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді застави; 4) внесення підозрюваним, обвинуваченим або заставодавцем коштів на спеціальний рахунок не пізніше п'яти днів з дня обрання запобіжного заходу; 5) надання слідчому, прокурору, суду документа, що підтверджує внесення застави; 6) виконання підозрюваним, обвинуваченим, заставодавцем обов'язків у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу у вигляді застави.

Застава як альтернатива триманню під вартою застосовується у такому порядку: 1) звернення слідчого, прокурора до слідчого судді, суду з клопотанням про застосування тримання під вартою; 2) розгляд слідчим суддею, судом клопотання про застосування тримання під вартою; 3) постановлення слідчим суддею, судом ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. В ухвалі про застосування тримання під вартою слідчий суддя, суд визначає, зокрема, а) розмір застави, б) обов'язки, передбачені ст. 194 КПК України, які будуть покладені на підозрюваного, обвинуваченого у разі внесення застави; 4) внесення підозрюваним, обвинуваченим або заставодавцем застави у будь-який момент в межах строку дії ухвали про застосування тримання під вартою; 5) надання слідчому, прокурору, суду документа, що підтверджує внесення застави; 6) звільнення підозрюваного, обвинуваченого з-під варті внаслідок внесення застави; 7) виконання підозрюваним, обвинуваченим, заставодавцем обов'язків у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу у вигляді застави. Застосування застави як альтернативи триманню під вартою обмежене щодо окремих кримінальних проваджень. Так, слідчий суддя, суд

має право не визначати розмір застави у випадках, передбачених ч. 4 ст. 183 КПК України.

Рішення про долю застави залежить від дотримання підозрюваним, обвинуваченим, заставодавцем покладених на них обов'язків. У випадку коли дані обов'язки належним чином виконувались – застава повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу. У разі невиконання обов'язків заставодавцем, а також, якщо підозрюваний, обвинувачений не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин чи не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього при застосуванні запобіжного заходу обов'язки, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України. Порядок звернення застави в дохід держави або повернення її підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю визначено у ч.ч. 8-11 ст. 182 КПК України.

Застава як запобіжний захід може бути обрана під час досудового слідства. Під час дізнання застава не обирається. Ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу може бути оскаржена в апеляційному порядку (п. 5-1 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Строк застосування застави в КПК України прямо не передбачено. Разом із тим, під час обрання даного виду запобіжного заходу на підозрюваного, обвинуваченого можуть покладатися певні обов'язки, строк яких становить 2 місяці (ч. 6 ст. 194 КПК України). У разі необхідності цей строк може бути продовжений за клопотанням прокурора.

Домашній арешт – це запобіжний захід, який полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби (ч. 1 ст. 181 КПК України). Домашній арешт є менш суворим запобіжним заходом, порівняно з триманням під вартою. Разом з тим – більш суворим, ніж особисте зобов'язання, особиста порука, застава. Його сутність

полягає в тому, що підозрюваний, обвинувачений перебуває не в спеціальній установі, зокрема у слідчому ізоляторі як під час тримання під вартою), а у своєму житлі, тобто у звичній для себе обстановці, з одночасним виконанням покладених на нього обов'язків.

Місцем виконання домашнього арешту є житло. Дана вимога реалізується, коли підозрюваний, обвинувачений:

- 1) є власником (співвласником) такого житла;
- 2) зареєстрований у такому житлі;
- 3) постійно або тимчасово проживає в такому житлі без реєстрації тощо.

Режим ізоляції у межах житла може бути різним: цілодобовим (у такому випадку особа не має права покидати межі свого житла) або у певний період доби (наприклад, тільки у нічний час), що надає підозрюваному, обвинуваченому можливість продовжувати працювати, навчатися тощо.

Домашній арешт може бути застосовано не до усіх осіб, а лише до тих, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі (ч. 2 ст. 181 КПК України).

Контроль за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, здійснюють працівники органу Національної поліції. Під час виконання ухвали про обрання домашнього арешту працівники органу Національної поліції мають право використовувати електронні засоби контролю. Домашній арешт як запобіжний захід може бути обрано під час досудового слідства. Під час дізнання домашній арешт не обирається. Ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або про відмову в його застосуванні може бути оскаржена в апеляційному порядку. Крім того, може бути оскаржена ухвала про продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні (п.п. 4-5 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Строк дії ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту не може перевищувати 2 місяців. Даний строк може бути продовжений до 6 місяців (ч. 6 ст. 181 КПК України). Порядок продовження даного строку передбачений ч. 6 ст. 181, ст. 199 КПК України.

Тримання під вартою – є винятковим та найбільш суворим запобіжним заходом (ст. 183 КПК України). Його сутність полягає у позбавленні свободи підозрюваного, обвинуваченого шляхом поміщення його на певний строк до установи для попереднього ув'язнення. Винятковість тримання під вартою проявляється у тому, що його може бути застосовано лише у випадку неможливості забезпечити виконання підозрюваним, обвинуваченим процесуальних обов'язків іншими, більш м'якими запобіжними заходами, зокрема домашнім арештом.

Під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою підозрюваний, обвинувачений перебуває в установі попереднього ув'язнення, якими є: 1) слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, 2) гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. В окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання.

Тримання під вартою може бути застосовано не в усіх випадках, а лише тих, що передбачено ч. 2 ст. 183 КПК України. Зокрема, законодавець передбачив обмеження щодо застосування тримання під вартою залежно від: тяжкості злочину; факту судимості підозрюваного, обвинуваченого; виконання ним обов'язків при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу; факту повідомлення про підозру у вчиненні іншого злочину.

Необхідність застосування тримання під вартою повинно бути належним чином обґрунтована. В основу обґрунтування повинні бути покладені обставини, які свідчать про:

1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;

2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів (зокрема, особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту) для запобігання ризикам.

Обґрунтування необхідності застосування тримання під вартою лише тяжкістю покарання, що загрожує підозрюваному, обвинуваченому є неприпустимим.

В ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суду повинен визначити розмір застави. Тобто, фактично підозрюваному, обвинуваченому законодавчо надано право внести заставу замість перебування під вартою. Особа має право внести заставу у будь-який момент в межах строку дії ухвали про застосування тримання під вартою. Внаслідок внесення застави підозрюваний, обвинувачений звільняється з-під варти. Не визначати розмір застави слідчий суддя, суд має право лише у випадках, передбачених ч. 4 ст. 183 КПК України.

Тримання під вартою як запобіжний захід може бути обрано під час досудового слідства. Під час дізнання тримання під вартою не обирається.

Ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або про відмову в його застосуванні може бути оскаржена в апеляційному порядку. Крім того, може бути оскаржена ухвала про продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні (п.п. 2-3 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Строк тримання під вартою визначено для стадії досудового розслідування. Цей строк не може перевищувати 60 днів (ст. 197 КПК України). Він обчислюється з моменту взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого, то з моменту затримання. Під час досудового розслідування строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею. Сукупний строк тримання під

вартою підозрюваного під час досудового розслідування не повинен перевищувати: 1) 6 місяців - у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; 2) 12 місяців - у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Порядок продовження строку тримання під вартою визначено у ст. 199 КПК України.

Строк тримання під вартою у судовому провадженні не встановлено. У такому випадку повинна застосовуватися засада кримінального провадження «розумні строки» (ст. 28 КПК України). На вимогу ч. 3 ст. 331 КПК України суд здійснює періодичний судовий контроль за доцільністю продовження тримання обвинуваченого під вартою. Суддя може продовжити дію ухвали про тримання під вартою на строк, що не повинна перевищувати 2 місяців.